

Major

dr NIKOLA PETROVIĆ

Bezbednosni aspekti uključivanja Jugoslavije u evropske programe tehnološkog razvoja

U kontekstu započetog procesa integracije zemalja zapadne i istočne Evrope na jedinstvenim tehnološkim programima, u radu se ističe značaj razmatranja bezbednosne pozicije Jugoslavije. Ukazano je na interes Jugoslavije da produbljuje tehnološku saradnju sa razvijenim zemljama, kao i na, inače, postojeću zabluđu da se tehnološka zavisnost zemlje može prevazići nekim novim institucionalnim aranžmanom sa postojećim integracionim grupacijama.

Polazeći od postojeće ekonomske situacije naše zemlje i odnosa koji vladaju između članica grupacija, autor daje prednost funkcionalnoj integraciji. U tom smislu, istaknute su pretpostavke tehnološke transformacije Jugoslavije i posebno je ukazano na: udruživanje rada i sredstava, društveno usmeravanje i kontrolu transfera tehnologije i strategiju tehnološkog razvoja.

Poznato je da su u Evropi u toku tehnološki integracioni procesi koji se odvijaju u okviru programa *Eureka* (obuhvata zemlje zapadne Evrope) i *Kompleksnog programa naučno-tehničkog progressa do 2.000. godine* (obuhvata zemlje istočne Evrope). Međutim, pored tehnološke integracije zemalja zapadne i istočne Evrope realno je očekivati široku međusobnu tehnološku saradnju i zemalja koje pripadaju različitim ekonomskim integracijama i tehnološkim programima. Potpisivanjem sporazuma velesila o uklanjanju raketa srednjeg i kraćeg dometa iz Evrope, otpočeo je proces jačanja međusobnog poverenja, iz kojeg je realno očekivati, ne samo međusobno priznavanje već i zaključenje sporazuma o direktnoj saradnji dve najznačajnije evropske ekonomske integracije: Evropske ekonomske zajednice (EEZ) i Saveta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV). Time će se prevazići dugo godina razvijana netrpeljivost između ovih ekonomskih integracija, a treba oče-

kivati i ublažavanje postojećih blokovskih suprotnosti nasleđenih iz vremena posle drugog svetskog rata. Istovremeno bi »ekonomski interesi nekih, trećih zemalja mogli u izvesnoj meri biti ugroženi. Ovo se naročito odnosi na zemlje koje imaju sličnu strukturu proizvodnje i izvoza, kao i odgovarajući nivo konkurentnosti, što je recimo, slučaj sa Jugoslavijom ili nekim drugim mediteranskim zemljama van EEZ«.¹

S tim u vezi, ističe se i pitanje pozicije Jugoslavije u postojećim tehnološkim integracionim tokovima. Značaj razmatranja pozicije Jugoslavije sve više afirmišu razlozi ekonomske prirode, ali isto tako i razlozi koji su sadržani u kontekstu razmatranja mogućih posledica na ukupan položaj Jugoslavije. Veoma su značajni politički i bezbednosni apsekti započetog procesa integracije u Evropi.²

Razmišljanja o poziciji Jugoslavije u ovim procesima idu, uglavnom, u dva pravca.

1) Manji broj autora zastupa koncept tehnološkog izolacionizma Jugoslavije. Argumente za to nalaze u činjenici da su procesi tehnološkog (i ekonomskog) grupisanja, u stvari, procesi unutarblokovskog povezivanja, te da takvo povezivanje ne bi bilo u skladu sa našom nesvrstanom spoljnopolitičkom orijentacijom. Takav koncept razvoja Jugoslavije pokazuje se neprihvatljivim iz najmanje dva razloga: a) politika autarhičnog razvoja donosi ekonomsku štetu; i b) izolacija bi vodila porastu ne samo tehnološke već i ukupne ekonomske zavisnosti Jugoslavije, u čemu je sadržana osnovna pretnja našoj bezbednosti.

2) Druga grupa autora zalaže se za uključivanje naše zemlje u evropske programe tehnološkog razvoja. I ova grupa, u osnovi, ističe dve vrste razloga: a) razlozi ekonomske priro-

¹ Drago Lopandić, *Evropska zajednica i SEV*, »Međunarodna politika« od 1. X 1986, str. 12. Treba dodati da postoje i drugi pravci svetskih integracionih kretanja. Tako su SAD zaključile ugovor sa Kanadom o slobodnoj trgovinskoj zoni (ponuda je upućena i Meksiku). Postoje nagoveštaji veće ekonomske saradnje SSSR-a, Japana i Kine. Zemlje u razvoju takođe su formirale brojne regionalne organizacije u Aziji, Africi i Latinskoj Americi.

² Postojeći zajednički programi tehnološkog razvoja zemalja zapadne, odnosno istočne Evrope »imaju i vojne i mirnodopske aspekte. 'Tehnološki blokovi', u koje oni uvlače i nesvrstane i zemlje u razvoju, ne mogu ostati bez konzekvenci na internu samostalnost i bezbednost tih zemalja, kao ni na njihovu međusobnu suradnju«. Videti: Z. Trputeć, *Novi elementi u razvoju tehnologije u svetu i položaj Jugoslavije*, »Pregled« (CSS), br. II/1987, str. 377.

de; uključivanje u evropske programe tehnološkog razvoja treba da podstakne brži tehnološki razvoj i prestrukturiranje jugoslovenske privrede, kao i njeno potpunije uključivanje u međunarodnu podelu rada, a to uključivanje proizilazi i iz razloga što je Jugoslavija ekonomski veoma vezana za Evropu (čak preko 3/4 naših ekonomskih veza koncentrisano je na ovaj kontinent); b) bezbednosni razlozi, koji su u tesnoj vezi sa ekonomskim, a sadržani su u činjenici da samo na osnovama ubrzanog tehnološkog i stabilnog ekonomskog razvoja, može jačati bezbednosna pozicija zemlje; nejednak tehnološki razvoj omogućuje novu, produbljeniju i trajniju polarizaciju u svet-skoj privredi, što neizbežno prate i uslovljavaju odnosi zavisnosti i dominacije; tehnološki razvoj se, zbog toga, mora posmatrati ne samo kao instrument privrednog razvoja bilo koje zemlje već i njene ekonomske nezavisnosti i bezbednosti.

Polazeći od pomenutih razloga, ova grupa autora ističe da je uslov prevazilaženja tehnološke zavisnosti Jugoslavije njeno učlanjenje u te programe. Međutim, očekivanja da ćemo, članstvom u programima tehnološkog razvoja Evrope, prevazići sadašnju tehnološku zavisnost zemlje, čini se da predstavlja-ju veliku zabludu.

Na sličnu zabludu se nailazi i kada se razmatraju uslovi izlaska naše zemlje iz sadašnje ekonomske krize. Reč je o tvrdnji da bi se članstvom u jednoj od postojećih ekonomskih integracija (pre svega u Evropskom udruženju slobodne trgovine — EFTA, a potom i u EEZ ili SEV) liberalizovali uslovi jugoslovenskog izvoza na tim tržištima. Prema toj tvrdnji to članstvo je nužna pretpostavka ne samo povećanja našeg izvoza i poboljšanja dužničko-poverilačkog položaja zemlje u inostranstvu već i oživljavanja domaće proizvodnje, smanjivanja inflacije i bržeg prevazilaženja ostalih kriznih poremećaja u funkcionisanju privrede.

Svakako, većim otvaranjem prema svetu, a pre svega prema zemljama koje su naši glavni spoljnotrgovinski partneri, otvaraće se putevi našeg izlaska iz ekonomske krize. Međutim, prepreku unapređenju naše razmene sa evropskim ekonomskim grupacijama ne treba tražiti u činjenici što Jugoslavija nije njihova članica, već u niskoj produktivnosti rada, visokoj inflaciji, neefikasnosti investicija itd. Ti kvalitativni indikatori privređivanja se neće poboljšati time ako Jugoslavija postane član neke od evropskih ekonomskih grupacija,

već samo unutrašnjim naporima da se podigne konkurentna sposobnost. U suštini, to predstavlja daleko veću prepreku našem izvozu u EEZ i EFTA nego što je nivo carinske zaštite. Zato je iluzorno očekivati da bi neki novi institucionalni aranžman sa nekom od pomenutih grupacija, sam po sebi, rešio probleme tehnološkog razvoja Jugoslavije, a još manje da bi jugoslovensku ekonomsku krizu mogao preobraziti u fazu ubrzanog privrednog rasta i razvoja. Ta tvrdnja važi i kada je reč o putevima poboljšanja tehnološkog statusa Jugoslavije. Članstvom u programe tehnološkog razvoja Evrope nećemo moći previzaći tehnološko nejedinstvo unutar zemlje, dezintegrisanost nauke i privrede i nedovoljnu efikasnost istraživačko-razvojnog rada. Takav zaključak nameće se utoliko pre što se članstvo u evropske tehnološke programe ne ostvaruje prijemom neke zemlje već ponudom projekata koji mogu dobiti status projekta »Eureke« ili »Kompleksnog programa«. Zato, prvi uslov za naše uključivanje u neki od ekonomskih programa razvoja čini okupljanje i aktivno učešće naših organizacija udruženog rada i naučnoistraživačkih ustanova na zajedničkim programima razvoja.

1. Mogući načini i obim uključivanja Jugoslavije u evropske tehnološke programe

Tehnološka saradnja sa zemljama istočne i zapadne Evrope je nužnost iz razloga koje smo već objasnili. Međutim, pitanje je na koji način i u kom obimu Jugoslavija treba da se uključi u evropske programe tehnološkog razvoja, polazeći od bezbednosti kao kriterija našeg pristupa pomenutim programima razvoja. Prilikom opredeljivanja za uključivanje u najnovije evropske tehnološke programe potrebno je koristiti i naša ranije stečena iskustva o tehnološkoj saradnji sa inostranstvom. Reč je o saradnji Jugoslavije u okviru pojedinih tehnoloških projekata, kao što su COST, FAST, BRITE, ESPRIT, RACE i dr. Osim toga, moraju se imati na umu i neke činjenice.

1) Učlanjenje u jednu od evropskih integracija ne odgovara Jugoslaviji zato što se radi o njihovoj identičnosti (ili bliskosti) sa vojno-političkim blokovima i što bi članstvo naše zemlje bilo u suprotnosti sa njenim društveno-političkim uređenjem i politikom nesvrstanosti. Takođe, učlanjenje bi zna-

čilo promenu vojnostrateške pozicije suprotne ekonomske integracije i vojno-političkog bloka. To bi se, nesumnjivo, odrazilo i kao pogoršanje uslova razmene sa našom zemljom.³

Treba istaći i to da »privredne i druge teškoće, kroz koje prolazi naša zemlja, predstavljaju ograničavajuće faktore ali ne bi smeli da budu osnova za opredeljivanje pravaca naših daljih odnosa sa integracionim grupacijama. Prilazi i rešenja moraju proizilaziti iz sagledanih interesa i naših političkih opredeljenja«.⁴

Umesto institucionalne pripadnosti integracionim grupacijama, integrisanje Jugoslavije u Evropu ostvarljivo je »putem funkcionalne integracije što, na primer, znači da svoje razvojne programe treba da prilagodimo realnim uslovima razvoja u Evropi . . . da prihvatimo odgovarajuće standarde i pravila ponašanja u poslovnoj praksi (uvođenje jedinstvenog dokumenta o carinjenju i tranzitu roba, ujednačavanje propisa o tretmanu intelektualne svojine, veterinarskoj i fitozaštiti, zaštiti kvaliteta proizvoda i načinu pakovanja itd.), stvaranje uslova za zajedničko ulaganje, za formiranje zajedničkih preduzeća i za razvijanje industrijsko-tehničke kooperacije, itd. Drugim rečima stvaranje uslova za funkcionalno povezivanje privrednih subjekata i na taj način uklapanje u integracione trendove na širokim tržištima koja se stvaraju i na istoku i na zapadu Evrope«.⁵

Isto tako, mora se prevazići ispoljeni konzervativizam i, ponekad, postojeći politički oportunizam prema kojima saradnja sa zemljama istočne i zapadne Evrope obavezno unosi ele-

³ Ilustracije radi, londonski Chatham House organizovao je prvi jugoslovensko-britanski okrugli sto pod naslovom »Jugoslavija i Evropa«, na kome su, pored ostalog, razmatrani i odnosi Jugoslavije i EEZ. Britanski učesnici na ovom sastanku su, izražavajući britanski stav (verovatno se imao na umu i stav koji vlada u EEZ), u pogledu preispitivanja mogućnosti punopravnog članstva Jugoslavije u EEZ, izneli zahtev da se na političkom planu uvede »višepartijski sistem i parlamentarna demokratija, a na ekonomskom planu spremnost usklađivanja ekonomskih odnosa na bazi tržišnih mehanizama«. Time su britanski sagovornici izneli »formulu po kojoj je Jugoslaviji iz političkih razloga nemoguće pristupiti EEZ-u«. Radovan Vukadinović, *Jugoslavija i Evropa*, »Ekonomska politika« od 1. VI 1988, str. 24.

⁴ Gavro Cerović, *Politika i pravci unapređivanja statusa i položaja Jugoslavije u Evropi u uslovima očekivanih promena unutar i između evropskih integracionih grupacija*, u projektu: »Ekonomske razvoj Jugoslavije u procesu ekonomskog i tehnološkog razvoja Evrope«, Institut za međunarodnu politiku i privredu Beograd, 1988, str. 26.

⁵ Isto, str. 28 i 29.

mente blokovskog grupisanja Jugoslavije. Ekonomskoj strukturi naše privrede, stepenu razvoja i političkom položaju, odgovaraju samo najširi oblici saradnje sa zemljama obe evropske integracije i oba tehnološka programa.

2) Moramo korigovati naše stavove o bezbednosti u tom smislu da politički suverenitet zemlje sve više izvodimo iz njenog ekonomskog suvereniteta. Zapravo, u postojećim međunarodnim odnosima, ugrožavanje bezbednosti sve je jasnije putem ugrožavanja ekonomske osnove razvoja društva.

Poslednjih godina u našoj zemlji postaje veoma atraktivno, ali bezuspešno, optuživanje transnacionalnih kompanija za sve krize savremenog sveta, pa i za ekonomsku krizu u Jugoslaviji. Saradnja sa kompanijama razvijenih zemalja je, sigurno, doprinosila produbljivanju ekonomske krize u našoj zemlji ali je nije uzrokovala. Činjenica je da privreda Jugoslavije nije iskoristila sve prednosti koje pruža transfer tehnologije, ne samo zbog nepovoljnih restriktivnih odredbi već i zbog naše nespremnosti, nedovoljne organizovanosti i nekoordiniranog nastupa privrednih subjekata na svetskom tržištu tehnologije. Zato se ne može prihvatiti pogrešan kvaziradikalizam, mestimičan i u našoj literaturi, koji se iskazuje u negaciji saradnje sa transnacionalnim kompanijama. Odnosno, nije pitanje da li uspostaviti saradnju već kakva ona treba da bude.

Svakako, jedan od kamena temeljaca za uspešnu saradnju sa transnacionalnim kompanijama, za prevazilaženje tehnološke inferiornosti, jačanje pregovaračke pozicije naših organizacija udruženog rada u poslovima zaključivanja ugovora o transferu tehnologije i potpunije uključivanje naše zemlje u međunarodnu podelu rada, čini efikasniji privredni sistem i to institucionalno shvaćen.

Naš privredni sistem nije omogućavao efikasno finansiranje nauke niti je imao ugrađene mehanizme za podsticanje istraživačko-razvojnog rada.

Dosadašnja praksa u razvijenim istočnim i zapadnim zemljama potvrđuje odlučujuću ulogu države u obezbeđenju sredstava za finansiranje ukupnih istraživanja.⁶ Posebno je izražen

⁶ »Razvijene zemlje odvajaju za istraživanje i razvoj 2% do 3% društvenog proizvoda. Od toga država ulaže oko polovinu, od čega najviše u razvoj vojnih tehnologija«. Videti: Z. Trputeć, *Novi elementi u razvoju tehnologije u svijetu i položaj Jugoslavije*, »Pregled« (CSS) br. II/1987, str. 368—369.

njihov interes za finansiranje fundamentalnih istraživanja, kako zbog neizvesnosti i rizika u ostvarenju očekivanih rezultata, tako i zbog toga što se rezultati ovih istraživanja efektiraju u vidu naučnih otkrića. Dakle, reč je o ulaganjima u eksterne efekte, odnosno u efekte koji pripadaju svima a ne samo subjektima koji u njih ulažu.

Za razliku od takve prakse socijalizacije ulaganja, kod nas se propagira tržišno finansiranje nauke. Ideja je da se to finansiranje ostvaruje u odnosima slobodne razmene rada koji se uređuju samoupravnim sporazumima, zaključenim između naučnoistraživačkih organizacija i organizacija udruženog rada materijalne proizvodnje kao i drugih zainteresovanih subjekata društva.

Međutim, ekonomska nauka nije našla rešenja za merenje doprinosa naučnoistraživačkog rada porastu dohotka proizvodnih organizacija udruženog rada jer je to pitanje vezano za prethodno rešavanje drugih problema: ekstrakcija dohotka koja nije rezultat rada radnog kolektiva (što je i proklamovano Zakonom o udruženom radu), oblika delovanja zakona vrednosti u samoupravnom društvu itd.

Zbog toga se, u stvarnosti, više ili manje uspostavlja fiskalni karakter prikupljanja sredstava, kada doprinose (na osnovu »privremenih« zakona) plaćaju i oni koji nisu potpisali samoupravni soprazum o finansiranju nauke.

Naš privredni sistem je bitno uticao i na motivaciju privrednih subjekata za tehnološki razvoj. Bez dužeg obrazlaganja, ističemo da odgovornosti za tehnološki (i ukupni ekonomski) razvoj nema bez kvalitativno nove ekonomske pozicije privrednih subjekata, odnosno, tržišnog načina valorizacije proizvoda kao pretpostavke ravnopravnosti organizacija udruženog rada u primarnoj raspodeli dohotka. Usled zapostavljanja uticaja ekonomskih zakonitosti, primenjivana je široka praksa socijalizacije gubitaka u privredi, što je i rezultiralo u smanjenoj odgovornosti za ukupno poslovanje.

Autarkičnim razvojem zemlje prema inostranstvu bila je isključena inostrana konkurencija, usled čega je izostao pozitivan uticaj svetskog tržišta na domaću produktivnost rada i domaće cene. To, i ograničene mogućnosti interventnog uvoza, još više su destimulativno delovali na tehnološki razvoj organizacija udruženog rada i privrede u celini. Isto tako, domaća

konkurencija bila je, znatnim delom, onemogućena već činjenicom da se određene organizacije udruženog rada pojavljuju kao monopolisti. Takvom njihovom ponašanju ide na ruku autarkičan razvoj društveno-političkih zajednica na svim nivoima.

U takvim uslovima, prirodno je što su se naše organizacije udruženog rada okretale inostranoj proverenoj konkurenciji, bez bojazni da će nedovoljnim iskorišćenjem uvozne tehnologije zapasti u određene poteškoće. Svakako da sva razmišljanja o jačanju pregovaračke pozicije Jugoslavije u poslovima transfera inostrane tehnologije moraju polaziti od potrebe prevladavanja sadašnje tehnološke inferiornosti naših organizacija udruženog rada. To se može ostvariti, pre svega, ukoliko administrativno regulisanje ekonomskih odnosa ili administrativnu prinudu budemo zamenili ekonomskom prinudom.

2. Nužnost tehnološke transformacije Jugoslavije

Tehnološka autonomnost bilo koje zemlje može se jedino ostvarivati u dužem razvojnem periodu. Proces kojim zemlje u razvoju nastoje da se oslobode tehnološke zavisnosti od industrijski razvijenih zemalja nazivamo tehnološka transformacija. Pod tim podrazumevamo kontinuirani proces podizanja opšteg tehnološkog nivoa privrede. To ne znači isključivanje potrebe daljeg transfera tehnologije iz inostranstva, već povećanje vlastite tehnološke komponente i traženje optimalnog odnosa između domaće i inostrane tehnologije na način da se njome omogućava tehnološka nezavisnost, obezbeđuje brz privredni razvoj i jačaju ekonomska i odbrambena pozicija zemlje. Tehnološka transformacija je sadržana u sposobnosti zemlje da stvara i razvija vlastitu tehnologiju, a da uvezenu tehnologiju uspešno prilagođava domaćim potrebama i uslovima. Zato tehnološka autonomija čini uslov ostvarivanja autonomne industrijalizacije koju (nasuprot »uvoznoj« industrijalizaciji) karakteriše razvoj autonomno odabranih razvojnih ciljeva.

Tehnološka transformacija će se ostvarivati zavisno od toga: koliko se smanjuju potrebe za uvoznom tehnologijom u ključnim granama privrede, što se ostvaruje jačanjem vlastitih tehnoloških kapaciteta i razvojem sopstvene tehnologije;

da li postoji mogućnost difuzije i adaptacije uvezene tehnologije domaćim uslovima i potrebama; koliko se prevladavaju ostala ograničenja koja postavlja prodavac na području transfera tehnologije.

U čitavom posleratnom periodu, radi ostvarivanja tehnoloških i ostalih razvojnih ciljeva, naša zemlja je bila (kao i ostale zemlje u razvoju) upućena na uvoz inostrane tehnologije. U sadašnjoj etapi našeg privrednog razvoja, potrebe za tehnološkom transformacijom proizilaze iz zahteva vrlo različite prirode (ekonomskih, političkih, kulturnih, bezbednosnih). Za nas su posebno interesantni bezbednosni zahtevi, jer »nije teško prepoznati i nameru nekih svetskih centara moći da upravo putem stvaranja tehničko-tehnološke zavisnosti SFRJ od njih, prividno korektnom tehničko-tehnološkom saradnjom, ekonomski podriju i destabilizuju naše samoupravno društvo. Takav odnos centara svetske moći prema našoj zemlji, koji teže da zadrže monopol u naučno-tehničkoj i tehnološkoj sferi, nije nikakav poseban slučaj. Na sličan način se oni odnose i prema drugim nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju, pa i prema svojim partnerima unutar koalicije«.⁷

Ako je uvoz tehnologije nužnost u čijoj se osnovi vidno ističu ekonomski zahtevi (uključivanje Jugoslavije u međunarodnu podelu rada, povećanje produktivnosti itd.) i zahtevi odbrane zemlje, logično se onda nameće pitanje: kako sprečiti da proces transfera inostrane tehnologije ne ugrozi ekonomsku nezavisnost i bezbednost zemlje. Odgovor na to pitanje vodi razmatranju pretpostavki i puteva tehnološke transformacije.

Transfer tehnologije se uvek ostvaruje u određenim društveno-ekonomskim i prirodnogeografskim okvirima, po mnogo čemu specifičnim u odnosu na druge zemlje. Zato se proces transfera tehnologije ne može posmatrati izolovano od društvenog ambijenta u kome se ostvaruje. Da bi se transferom tehnologije ostvarili utvrđeni razvojni ciljevi zemlje, uz poštovanje zahteva izgrađivanja tehnološke i ekonomske nezavisnosti (i u veoma nepovoljnim uslovima za kupca tehnologije), potrebno je utvrditi uslove, odnosno pretpostavke ostvarivanja uspešnog transfera tehnologije.

⁷ Petar Gračanin, *Uticao razvoj tehnike i tehnologije na ratnu veštinu, način vođenja rata i odbrambene pripreme društva*, »Vojno delo«, br. 1/84, str. 24

3. Osnovne pretpostavke tehnološke transformacije

Postupku transfera tehnologije mora da prethodi identifikacija svih relevantnih uslova njenog korišćenja: kompozicije prirodnog bogatstva, geografskih i klimatskih uslova, izgrađenosti infrastrukture, kvalifikacione strukture i broja nezaposlenog radno-sposobnog stanovništva, kao i njegovih potreba i navika u potrošnji, dugoročnih potreba privrednog razvoja itd. Neophodno je razmotriti i one aspekte upotrebe inostrane tehnologije koji su značajni za bezbednost zemlje. Sve to čini sasvim razumljive uslove.⁸ Radi smanjivanja tehnološke zavisnosti naše zemlje potrebno je ispuniti i neke osnovne pretpostavke, kao na primer: ostvarivati jedinstvo jugoslovenskog tržišta; šire se otvarati prema svetskom tržištu; uvažavati tržišne zakonitosti i onemogućavati monopolne pozicije na tržištu; ostvarivati proces udruživanja rada i sredstava i na toj osnovi udruživati ukupne istraživačke potencijale privrede; donošenjem zakonskih mera regulisati saradnju između domaćih i inostranih partnera, pre svega utvrđivanjem dozvoljenih restriktivnih odredbi u ugovorima o transferu; voditi politiku selektivnog uvoza tehnologije; ospособljavati sve one koji zaključuju, prate i analiziraju tehnološku razmenu naše zemlje sa inostranstvom itd.

Detaljnije ćemo objasniti neke od osnovnih pretpostavki.

Udruživanje rada i sredstava. Osnovni motiv poslovanja organizacija udruženog rada u uslovima socijalističke robne proizvodnje je dohodak. On predstavlja okvir lične i ostalih oblika potrošnje u našem društvu. Udruživanje omogućava podelu rada i specijalizaciju procesa proizvodnje između pojedinačnih privrednih subjekata, a na toj osnovi, i povećanje produktivnosti rada. Time se stvaraju uslovi da udružene organizacije udruženog rada ostvaruju veći dohodak nego što bi to bio zbir dohodaka pojedinačnih, izolovanih i neudruženih organizacija udruženog rada.

Udruživanje rada i sredstava, u osnovi, znači i udruživanje sredstava za pojedine vidove njihovog namenskog trošenja. Usitnjene i neudružene organizacije udruženog rada sa malim obimom akumulacije kao izvorom finansiranja proširene reprodukcije, ne mogu u značajnijoj meri da proširuju

⁸ Stoga ih nema potrebe objašnjavati ovom prilikom.

materijalnu bazu rada, niti da prate tehničko-tehnološke promene koje donosi naučno-tehnički progres. Nepovezani privredni subjekti nisu dovoljno akumulativni, a samim tim, ni sposobni za organizovanje rada na značajnijim istraživačkim projektima. Ostale pretpostavke za organizaciju takvog rada, takođe, nisu ispunjene. Reč je o ograničenom istraživačkom potencijalu koji su pojedine organizacije udruženog rada razvijale same (mali broj istraživača, nedovoljna tehnička opremljenost naučnoistraživačkih jedinica itd.). Samo udruženi proizvodni subjekti mogu biti sposobni da preuzmu rizike za osvajanje novih tehnologija i organizaciju istraživačko-razvojne delatnosti.

Udruživanjem rada i sredstava mogu se udruživati ne samo sredstva akumulacije pojedinačnih organizacija udruženog rada već i njihovi istraživačko-razvojni zadaci od utvrđivanja zajedničkih razvojnih projekata do rada na tim projektima u okviru jedinstvenih naučnoistraživačkih jedinica. Na taj način se može obezbediti racionalno korišćenje istraživačkih kapaciteta, ostvariti koordiniran rad na izabranim projektima i izbeći brojne negativne posledice koje proističu iz neorganizovanog naučnoistraživačkog rada. Moguće je smanjiti troškove istraživanja, izgraditi međusobno kompatibilne tehnologije i smanjiti sadašnju tehnološku zavisnost od inostranstva.

U slučaju prenosa tehnologije putem viših oblika privredne saradnje, strani partner je zainteresovan za uspostavljanje saradnje pre svega sa složenim organizacijama udruženog rada. Razlozi su u prednostima masovne proizvodnje. Treba, međutim, istaći i mogućnosti organizovanog nastupa u uslovima razvijenog udruženog rada. U tim uslovima moguća je koordinacija planova proizvodnje i investicija, što čini osnovu koordinacije transfera tehnologije.

Društveno usmeravanje i kontrola transfera tehnologije. Odbranu od negativnih uticaja transfera tehnologije iz inostranstva čine klasična sredstva zaštite domaće privrede: mere poreskog sistema, carinska politika itd. Uvoz tehnologije se ne može prepustiti spontanosti već se, zavisno od ekonomskih, političkih i odbrambenih potreba društva, mora usmeravati i kontrolisati na odgovarajućim nivoima privrednog i političkog odlučivanja. U ostvarivanju kontrole transfera tehnologije iz inostranstva veliki značaj ima utvrđivanje društveno-štetnih

restriktivnih klauzula sa snagom saveznog zakona, kao što je Zakon o dugoročnoj proizvodnoj kooperaciji, poslovno-tehničkoj saradnji i pribavljanju i ustupanju materijalnog prava na tehnologiju između domaćih organizacija udruženog rada i stranih lica. Reč je o zaštiti od onih restriktivnih klauzula koje postoje pri zaključivanju ugovora o transferu tehnologije, kojima se sputavaju tehnološko osamostaljivanje i brži privredni razvoj, ograničava politička ravnopravnost u odnosima sa inostranstvom i nepovoljno deluje na odbrambenu sposobnost Jugoslavije. Takav način regulisanja je danas nužan, pogotovu što u prošlom periodu tehnologija nije birana po kriterijima razvoja privrede i društva kao celine (a, pre svega, nije po kriterijima razvoja odnosa u udruženom radu), već po kriterijima poboljšanja tehnološke osnove pojedinačnih privrednih subjekata. Izostanak brojnih pozitivnih uticaja transfera tehnologije zahteva drugačiji odnos prema stranoj tehnologiji u sadašnjim uslovima ekonomske nestabilnosti i pri negativnim uticajima te tehnologije na privredni razvoj i odbrambenu sposobnost društva. Najveći deo odgovornosti u tom smislu imaju društvene institucije koje daju svoje mišljenje ili odobravaju ugovore o transferu inostrane tehnologije kao na primer: Savezni komitet za energetiku i industriju, Savezni zavod za patente i dr.

Ipak, nezamenljiv institut predstavljaju samoupravni sporazumi o koordiniranom nastupu organizacija udruženog rada na svetskom tržištu tehnologije i usaglašavanje zajedničkih razvojnih ciljeva baziranih na stranoj tehnologiji u okviru granskih udruženja i privrednih komora. Neizostavna je potreba da se udruženi rad u granskim udruženjima, komorama i sl. samoupravno sporazumeva o oblicima i putevima transfera tehnologije, ali i da dogovorena rešenja podležu odobravanju odgovarajućih društvenih tela (Savezni komitet za energetiku i industriju, Savezni zavod za patente i dr.). To je nužno jer se udruženi rad često u odlučivanju rukovodi bilo kratkoročnim (a ne dugoročnim) interesima, bilo užim, tj. granskim (a ne društvenim) ciljevima ili se zanemaruju domaća a prihvataju strana tehnološka rešenja, ili se, pak, i to najčešće, rukovodi ekonomskim (a ne i drugim — političkim, odbrambenim) motivima itd.

Ističući mišljenje da tehnološka transformacija Jugoslavije ne znači istovremeno odricanje od uvoza tehnologije, ipak

treba naglasiti da je nužan njen selektivan uvoz. U dosadašnjem razvoju, naša zemlja nije imala izrađen kompleksan pristup procena za uvođenje novih tehnologija, sa ekonomskog, političkog i pravnog stanovišta. Isto tako, u međunarodnim odnosima, »i pored sve izraženije ekonomske zavisnosti i povezivanja nacija, pitanjima tehnoloških multilateralnih veza se do sada nije poklanjala dužna pažnja, niti se pokušalo sa saradnjom u pogledu procene uticaja uvođenja novih tehnologija na društveno-ekonomske odnose«.⁹

Zatim, dugo vremena (sve do usvajanja Zakona o dugoročnoj proizvodnoj kooperaciji) nije vođeno računa o bezbednosnim aspektima transfera tehnologije.

Polazeći od negativnih posledica koje izaziva transfer tehnologije u brojnim društvenim sferama, a pre svega u bezbednosti, u našoj zemlji poslednjih godina sve više sazreva uverenje o neprihvatljivosti tržišnih zahteva (kao jedinih) i spontanosti u ostvarivanju ovog procesa. U uslovima uspostavljenih odnosa spoljne zavisnosti (tehnologija, finansije), visoke nezaposlenosti, opadajućih performansi privrede (akumulativna sposobnost, produktivnost rada, stopa rasta društvenog proizvoda), naša zemlja je izložena potencijalno velikoj ranjivosti na spoljne poremećaje. Otuda potreba da se transferi tehnologije usmeravaju i društveno kontrolišu. Pretpostavku uspešnog transfera tehnologije čine mere državne i samoupravne kontrole ugovora o transferu tehnologije.¹⁰ U prvom slučaju, transfer se reguliše zakonskim rešenjima. Državni organi dobijaju ovlašćenja da kontrolišu i odobravaju ugovore o transferu tehnologije. U drugom slučaju, reč je o društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima kojima se na jedinstven način regulišu pojedina pitanja iz ove oblasti. Logično je očekivati

⁹ D. Radovanović, *Tehnološki razvoj svetskih industrijskih sila*, Elaborat: Društveni aspekti tehnološkog progressa u Jugoslaviji (grupa autora), Jugoslovenski savez za ETAN, 1982, str. 109.

¹⁰ Vojislav Mićović u knjizi: *Specijalni rat i Jugoslavija*. »Rad«, Beograd, 1986, str. 74. obaveštava nas da mnoge države utvrđuju poseban režim izvoza i uvoza, »a u velikom broju država specijalni organi drže pod kontrolom i faktički vode politiku koja treba da obezbedi interese nacionalne ekonomije i bezbednosne interese tih zemalja. U SAD, na primer, tehnologije kontrolišu posebna grupa koja se nalazi pod neposrednom kontrolom Saveta za nacionalnu bezbednost. Glavni zadatak toga organa je, na jednoj strani, briga da se drugim zemljama ne prodaju tehnološki postupci, odnosno proizvodi koje bi kupac mogao da koristi u vojne svrhe i, naravno, na drugoj, da se postigne zavisnost kupaca«.

da u budućnosti mere neposredne društvene kontrole transfera tehnologije budu potiskivane kontrolom udruženog rada. Međutim, u sadašnjim uslovima još uvek je potrebna naglašena uloga mera administrativnog karaktera.

Radi ostvarivanja bržih razvojnih promena, povećanja samostalnosti i pregovaračke snage u transferu tehnologije, potrebno je utvrditi određene kriterije kojih bi se privredni subjekti naše zemlje morali pridržavati pri uvozu tehnologije. Značaj kriterijuma upravo je u tome da se utvrde uslovi od kojih će naše organizacije udruženog rada, dobrovoljno se opredeljujući za inostrana tehnološka rešenja, polaziti prilikom zaključivanja ugovora sa stranim partnerima. *Društvenim dogovorom o osnovama strategije tehnološkog razvoja* utvrđeno je 17 kriterijuma kojih se treba pridržavati prilikom opredeljivanja za transfer tehnologije.¹¹ Među njima ističe se potreba respektovanja razvojnih i bezbednosnih zahteva u procesu selekcije i odobravanja transfera inostrane tehnologije.

Kriterije izbora tehnologije ne treba statički posmatrati. Na njihovo definisanje odlučujuće utiču međunarodno okruženje i interni činioci iz oblasti nacionalne ekonomije zemlje-uvoznice. Prva grupa činilaca odnosi se na uslove u kojima se realizuju poslovi kupoprodaje tehnologije i međunarodni položaj zemlje. Drugu grupu činilaca vezujemo za karakteristike (stabilnost) zemlje u njenoj ekonomskoj, političkoj i odbrambenoj sferi. Zemlja koja ima velike inostrane dugove i otežane uslove njihove otplate, mora izgrađivati restriktivnu politiku uvoza inostrane tehnologije i ići isključivo na uvoz one tehnologije koja neće doprinositi produbljavanju postojećih ekonomskih teškoća. Zemlja koju potresaju socijalni nemiri i politički potresi, mora usmeravati raspoložive snage (uključujući i finansijske) na rešavanje tih problema. Zahtevi odbrane zemlje, nalažu usvajanje takvih kriterija transfera tehnologije kojima će se favorizovati uvoz tehnologije koja se direktno namenjuje potrebama odbrane zemlje.

Osim u utvrđenim kriterijima, Zakonom o dugoročnoj proizvodnoj kooperaciji takođe se zaštićuju domaće organizacije udruženog rada od zaključivanja nepovoljnih ugovora o

¹¹ Dogovor je objavljen u »Službenom listu SFRJ«, br. 784, član 9.

transferu tehnologije. Tim zakonom se zabranjuje deset vrsta restriktivnih klauzula u ugovorima koji se zaključuju između domaćih i inostranih partnera.

Radi obezbeđenja svrsishodnosti i opravdanosti uvoza (sa-
glasno Društvenom dogovoru o osnovama strategije tehnološkog razvoja), svaka namera pribavljanja prava na inostranu tehnologiju mora se prijaviti Privrednoj komori Jugoslavije. Ideja je da se sa željom pojedinih organizacija udruženog rada o pribavljanju tehnologije upoznaju zainteresovani organi i organizacije u zemlji. Svi zainteresovani subjekti mogu pokrenuti sporazum o udruživanju rada i sredstava za pribavljanje strane tehnologije i njeno zajedničko korišćenje. Shodno pomenutom Društvenom dogovoru — Privredna komora Jugoslavije je utvrdila *Pravilnik o postupku dogovaranja za pribavljanje prava na stranu tehnologiju*.¹² Nijme se želi uneti više reda u odnose između organizacija udruženog rada, i da bi inostrana tehnologija postala integrativni činilac budućeg razvoja naše privrede. Članom 11. tog pravilnika predviđena je mogućnost da zainteresovane organizacije udruženog rada (prethodno upoznate sa namerom pribavljanja strane tehnologije) pokrenu inicijativu za započinjanje postupka dogovaranja, i to tako što će predložiti: a) udruživanje rada i sredstava o zajedničkom korišćenju tehnologije sa organizacijom udruženog rada koja je podnela prijavu o nameri pribavljanja strane tehnologije; b) pribavljanje domaće tehnologije koja može uspešno supstituisati stranu tehnologiju koja se namerava pribaviti.¹³

Sušтина predviđenog postupka dogovaranja za pribavljanje tehnologije je da se obezbedi zajednički nastup organizacija udruženog rada, omoguće ujednačavanja proizvodnih sistema i otklone sve nepovoljne posledice koje je donosio pojedinačni uvoz strane tehnologije putem restriktivnih odredbi.

Strategija tehnološkog razvoja. Uzrok brojnih slabosti koje su posledica dosadašnje restriktivne prakse u transferu

¹² Pravilnik je objavljen u »Glasniku« Privredne komore Jugoslavije, br. 10 od 10. marta 1986. godine.

¹³ Članom 14. tog pravilnika, kao nosioci dogovaranja, predviđena su odgovarajuća opšta udruženja. Naravno, i tako predviđenom postupku dogovaranja mogu se dati određeni prigovori, od komplikovanosti procedure i mogućnosti odugovlačenja konačnog odlučivanja o saglasnosti uvoza tehnologije, pa sve dotle da predviđena obaveza usaglašavanja može voditi neutralisanju konkurencije i izgradnji monopolističkih pozicija pojedinih OUR.

inostrane tehnologije, nalazi se u nedostatku strategije tehnološkog razvoja Jugoslavije. To je bio razlog stihijnog, neplanskog i neorganizovanog transfera tehnologije.

Strategija tehnološkog razvoja privrede predstavlja skup ciljeva i mera koje treba da podstaknu razvoj sopstvene i uvezene tehnologije na utvrđenim razvojnim prioritetima i da omoguće ostvarivanje ciljeva društvenog razvoja zemlje u celini.¹⁴ U ovakvom definisanju strategije, polazimo od sledećih okolnosti: 1) uvažava se potreba transfera inostrane tehnologije (u granicama neophodnog uvoza), ali se još više naglašava neophodnost razvoja domaće i uvezene tehnologije; 2) ukazuje se na neophodnost utvrđivanja pravaca tehnološkog razvoja i uvoza tehnologije, pogotovu što je, na primeru naše zemlje, nerealno zasnivati privredni razvoj isključivo na domaćoj ili uvezenoj tehnologiji; na nivou ukupne privrede, neophodno je utvrditi prioritete koje ćemo razvijati isključivo domaćom tehnologijom, zatim, one čiji će se razvoj zasnivati na kombinovanoj primeni domaće i inostrane tehnologije, i na kraju one prioritete za čiji će se razvoj, bez ikakvih posledica, moći koristiti inostrana tehnologija; 3) u ostvarivanju tehnološkog razvoja ističu se ciljevi društvenog razvoja (ukoliko se ne programira tehnološki razvoj, postoji neizvesnost postizanja brojnih društvenih ciljeva: ekonomskih, političkih, bezbednosnih i dr.).

Brojnost ciljeva i složenost posledica koje prati transfer tehnologije primorali su naše društvo na utvrđivanje strategije tehnološkog razvoja. Takvo naše opredeljenje u uslovima nepovoljnih privrednih kretanja izraženo je 1983. godine usvajanjem Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, i to u onom njegovom separatu koji nosi naslov »Osnove za strategiju tehnološkog razvoja«. Kasnije je zaključen *Društveni dogovor o osnovama strategije tehnološkog razvoja*, u kome se ističe značaj razvoja domaće tehnologije, ali se pri tome ne negira i potreba transfera tehnologije iz inostranstva. Usvajanjem ovih dokumenata stvoreni su uslovi za izradu strategije tehnološkog razvoja Jugoslavije.¹⁵

¹⁴ Ova definicija data je osloncem na definiciju prof. Dragutina Boškovića u: *Strategija tehnološkog razvoja u svetlu odredaba Nacrta zakona o zaštiti pronalazaka, tehničkih unapređenja i znakova razlikovanja*, Savezni zavod za patente, Beograd, str. 1.

¹⁵ *Strategija tehnološkog razvoja SFRJ*, »Sl. list SFRJ«, br. 32/87.

U našim uslovima, strategija tehnološkog razvoja se mora zasnivati na racionalnom korišćenju prirodnih i stvorenih resursa. Jedinstvenom strategijom tehnološkog razvoja Jugoslavije još više se naglašava značaj razvoja onih tehnologija i delatnosti u kojima imamo ili možemo postići komparativne prednosti u odnosu na druge regije u svetu, a pre svega one tehnologije na čijoj se osnovi može povećati izvoz i obezbediti nezavisnost zemlje. Pre svega, ona treba da omogući tehnološku transformaciju i preobražaj privredne strukture u pravcu stvaranja uslova za skladniji i dinamičniji privredni razvoj, jer je njeno ostvarivanje istovremeno i put stabilizovanja naše privrede. Isto tako, njome treba da se omogući smanjivanje postojeće tehnološke zavisnosti privrede od inostranstva i svođenje na realno mogući minimum. To je onaj nivo koji će biti u skladu sa dostignutim stepenom razvoja proizvodnih snaga i odbrambenih potreba naše zemlje, odnosno koji će garantovati ekonomsku i političku nezavisnost.

Izbor ciljeva tehnološkog razvoja i utvrđivanje stepena njihovih prioriteta zasniva se na utvrđenim ciljevima društvenog, odnosno privrednog razvoja.¹⁶ Ovo ističemo zbog toga što pravci tehnološkog razvoja (i transfera tehnologije) u dosadašnjem periodu nisu išli uporedo sa prioriternim pravcima ukupnog razvoja zemlje. Ciljevi tehnološkog razvoja moraju proizilaziti i biti u funkciji ostvarivanja razvoja privrede na unapred utvrđenim pravcima, nazvanim razvojnim prioritetima, jer se frontalan privredni i tehnološki razvoj na primeru male i srednje razvijene zemlje (kakva je Jugoslavija), sa ograničenim proizvodnim i istraživačkim potencijalima, pokazuje neostvarivim. Razvojni prioriteti istovremeno su tehnološki prioriteti, pa nužnu pretpostavku definisanja strategije tehnološkog razvoja čini izbor ovih prioriteta.

Imajući na umu brojne uticaje tehnologije, teško bismo uspeli da prioritete tehnološkog razvoja vežemo isključivo za

¹⁶ U članu 4. *Društvenog dogovora o osnovama strategije tehnološkog razvoja Jugoslavije* (»Službeni list SFRJ«, br. 7/84) utvrđeni su ciljevi izgrađivanja i ostvarivanja pomenute jedinstvene strategije naše zemlje.

pojedine grane, pa i oblasti proizvodnje.¹⁷ Zato se odlučujemo za njihovo definisanje u obliku širih proizvodnih područja. Radi lakšeg razmatranja, ove prioritete grupisaćemo u dve grupe, polazeći, pri tome, od razvojnih potreba i bezbednosnih zahteva naše zemlje.

1. Prvu grupu prioriteta, čiji će se razvoj u budućnosti sve više zasnivati na sopstvenoj tehnologiji, čine proizvodnja sredstava za proizvodnju, energija i hrana. Njihov razvoj treba da doprinese otklanjanju strukturnih disproporcija u privrednom razvoju, stabilizaciji domaćeg tržišta, uključivanju zemlje u međunarodnu podelu rada i ostvarivanju bržeg razvoja zemlje u celini. To je ekonomski aspekt tehnološkog razvoja. Opređenje i težnja ka većoj tehnološkoj samostalnosti u tim oblastima kao prioritetnim postaje nužnost, pogotovu zato što moramo razvijati proizvodnju koja će biti konkurentna na svetskom tržištu i koja se ne može ostvarivati bez određene tehnološke inicijative naše zemlje. Uz odgovarajući stepen tehnološke nezavisnosti u strateškim proizvodnim delatnostima, omogućuju se samostalniji društveno-ekonomski razvoj i nezavisnija spoljnopolitička pozicija zemlje. Treba istaći da, u okviru proizvodnje sredstava za proizvodnju, sve veći značaj dobija generička (bazna) tehnologija. Odlika ove tehnologije je da svoje dejstvo rasprostire na sve privredne grane. Ona obuhvata: mikroelektroniku (informaciona tehnologija, robotika i dr.); biotehnologiju i genetsko inženjerstvo; tehnologiju novih materijala i tehnologiju novih energetske izvora. Šire uključivanje naše zemlje u međunarodnu podelu rada pretpostavlja razvoj na osnovama treće tehnološke revolucije, odnosno razvoj generičke tehnologije u pojedinim elementima. No, u svakom slučaju »zemljama koje nisu u svetskim vrhovima razvijenosti i koje nisu ni po veličini svoje teritorije, kao ni po

¹⁷ Komentarišući probleme koji otežavaju formulisanje strategije tehnološkog razvoja, prof. dr Radmila Stojanović u članku: *Problemi tehnološkog razvoja u našoj zemlji — ekonomski aspekt*, »Vojno delo« br. 1/84, str. 52. ističe: »Još uvek nemamo, za određeni vremenski period (pet ili deset godina unapred), jasne i kvantitativne razvojne prioritete Jugoslavije. Pri donošenju planskih dokumenata za jednu ili pet godina, često vodimo diskusije o razvojnim prioritetima, ali kako nijedna grana ili region ne žele da budu kvalifikovani kao neprioritetni, to imamo previše prioriteta. A kad ih ima veliki broj, onda se teško može govoriti o izabranim razvojnim prioritetima koji se u praksi moraju stalno uvažavati«.

raspoloživosti prirodnih resursa među prvim predstoji veoma značajan društveni zadatak da stalno, svim raspoloživim sredstvima, podižu stepen prihvatljivosti elemenata treće tehnološke revolucije. Na tu sposobnost najviše utiču dva sastavna elementa društvenog razvoja: znanje i sistem upravljanja. Odnosno, znači sposobnost da se novo prati i brzo primenjuje uključivanjem svih subjekata u sistem razvijenog samoupravljanja kojem, kao sistemu, pogoduje nova tehnologija, posebno visok nivo razvoja informatike¹⁸.

2. Drugu grupu čine tehnološki prioriteti sa stanovišta funkcionisanja i jačanja sistema odbrane zemlje. Imajući na umu posledice tehnološke zavisnosti po bezbednost zemlje, bilo bi potrebno tehnološko osamostaljivanje u određenim razvojnim prioritetima. Potreba selektivnog tehnološkog osamostaljivanja postaje utoliko veća zato što Jugoslavija, vodeći politiku nesvrstanosti, ima teži pristup na svetsko tržište tehnologije (u odnosu na druge, blokovske zemlje koje se, takođe, javljaju kao kupci tehnologije), jer ga kontrolišu blokovske zemlje. Reč je, *prvo*, o velikim infrastrukturnim sistemima: elektroprivredi, telekomunikacijama i saobraćaju, kojima se obezbeđuje jedinstveno i uspešno funkcionisanje sistema ONO i DSZ; i *drugo*, o granama čija je proizvodnja od posebnog značaja za odbranu zemlje; vojnoj industriji i industriji lekova.¹⁹ Proizvodima vojne industrije obezbeđuje se popuna jedinica neophodnim materijalno-tehničkim sredstvima, što omogućava uspešnost naše odbrane od tehnički dobro opremljenog protivnika. Proizvodima industrije lekova čovek dobija svoj puni izraz, omogućava mu se kvalitetna zdravstvena zaštita kao pretpostavka produženja životnog i radnog veka čoveka i sanitetskog zbrinjavanja u ratu, čime briga o čoveku dobija svoj puni izraz.

S obrizom na to da smo se opredelili za razvoj prioriteta (u koje smo uključili i grane od posebnog značaja za bezbed-

¹⁸ Prof. dr Radmila Stojanović, *Strukturne promene u privredi pod uticajem novih tehnologija i novi pogledi na te promene*, »Pozadina«, br. 3/86, str. 7.

¹⁹ Na prvom jugoslovenskom savetovanju o strategiji tehnološkog razvoja istaknuto je da su najzanimljivije i najvažnije one tehnologije koje su snažno povezane sa sistemom bezbednosti. Prof. dr Radmila Stojanović u pomenutom članku: *Problemi tehnološkog razvoja ... u ove grane svrstava vojnu industriju i industriju lekova*, za koje zaključuje da su tipične grane sa tzv. nultim zastarivanjem. Reč je, dakle, o granama u kojima je nedopustivo kašnjenje u tehnološkom razvoju, odnosno u kojima je (uslovno) nedopustivo preskakanje novih generacija proizvoda.

nost zemlje) proizilazi zaključak da nije moguće projektovanje strategije tehnološkog razvoja isključivo prema zahtevima tržišta. U uslovima postojećih blokovskih konfrontacija, postojećih odnosa na svetskom tržištu i faktičke realnosti u kojoj ekonomska nezavisnost čini pretpostavku političke emancipacije zemlje u međunarodnim odnosima, neizbežno se u definisanju strategije tehnološkog razvoja nameće potreba respektovanja i tih okolnosti. To znači da bezbednosni ciljevi, ipak, moraju predstavljati polaznu osnovu naših dugoročnih opredeljenja u tehnološkom razvoju.²⁰ Bezbednosni razlozi upućuju na potrebu razvoja pojedinih grana, bez obzira na ekonomske efekte koji se u njima postižu. Zato se princip komparativnih prednosti pokazuje neprimenljivim u slučaju sagledavanja potreba njihovog razvoja.

Ono što je zajedničko obema grupama prioriteta jeste da se postojeći tehnološki jaz koji postoji između naše zemlje i naših glavnih trgovinskih partnera mora ne samo smanjivati već na određenim tačkama treba izgrađivati tehnološku nadmoćnost. Međutim, tehnološki prioriteti prve grupe, sa stanovišta bezbednosti zemlje, manje su osetljivi. Smatramo da bi zbog toga vremenski rok ostvarivanja tehnološke samostalnosti izvozno orijentisanih grana mogao biti znatno duži. I u najdužim vremenskim relacijama, s obzirom na varijabilnost ciljeva proizvodnje (koji su prvenstveno ekonomske prirode), ne treba težiti apsolutnoj samostalnosti ovih grana za razliku od tehnoloških prioriteta druge grupe. Kada su u pitanju grane od posebnog značaja za bezbednost zemlje — s obzirom na upotrebnost svojstva proizvoda ovih grana, ciljeve socijalističkog samoupravnog društva i vojno-političku situaciju u svetu — nužno je, kako u miru, tako i u ratu, njihov razvoj i proizvodnju učiniti što nezavisnijim od inostranstva.

U razvoju izvozno orijentisanih grana, s jedne, i velikih sistema i grana neposredno vezanih za očuvanje bezbednosti, s druge strane, moramo težiti tehnološkom jedinstvu i tehnološkoj nezavisnosti od inostranstva. Naravno, u ostvarivanju takvog tehnološkog statusa ovih grana pojavljuju se određena

²⁰ Na žalost, »do sada to nije bilo dovoljno provođeno, čak i u onim rijetkim zahvatima, kod kojih je postojala kakva-takva dugoročna strategija tehničko-tehnološkog razvoja«. V. Kristić, *Međuzavisnost stupnja tehničko-tehnološkog razvoja i odbrambenih priprema društva*, »Vojno delo«, br. 2/84, str. 75.

ograničenja koja, inače, karakterišu ukupan tehnološki razvoj naše zemlje. Dok u slučaju prioriteta prve grupe težimo da u budućnosti u većoj meri ostvarimo tehnološku samostalnost, u slučaju grana druge grupe, to je težnja za njihovom faktičkom samostalnošću.

Imajući na umu različitost ciljeva koje ostvaruju prioriteta prve i druge grupe, u sadašnjim uslovima treba imati i različit pristup u ostvarivanju procesa transfera tehnologije. Granama koje ostvaruju promenljive ciljeve proizvodnje može se dozvoliti paralelan uvoz tehnologije ukoliko se takvim uvozom povećava konkurencija na domaćem tržištu i ostvaruju drugi pozitivni efekti. Takav uvoz se mora društveno usmeravati i kontrolisati, ali ga nekad treba i podsticati. Kada je, pak, reč o granama posebno značajnim za bezbednost, zavisno od toga koliko se mora koristiti inostrana tehnologija, potrebno je, u granicama korenspodirajućih tehnologija, ići na njihov paralelan uvoz. To je način da se smanje bezbednosni rizici zemlje od razvijenijeg inostranog partnera u pogledu mogućnosti korišćenja tehnologije, obezbeđenja rezervnim delovima itd. U slučaju prioriteta prve grupe, tehnološka zavisnost od neke razvijene zemlje skoro da redovno proizvodi ekonomski diktat (diriguje se izvozom zemlje-uvoznice tehnologije, njenim uvozom itd.). U slučaju tehnološke zavisnosti grana posebno značajnim za bezbednost, od neke razvijene zemlje, tehnološki diktat se može manifestovati, na najgrublji način sve dotle da bitno utiče na nivo bezbednosti zemlje.

S U M M A R Y

SECURITY ASPECTS OF YUGOSLAVIA'S JOINING EUROPEAN TECHNOLOGIC DEVELOPMENT PROGRAMMES

The author points out the significance of assessing the security position of Yugoslavia in the context of the started processes of integration of countries of the West and East Europe along the lines of joint or unified technological programmes. Attention is drawn to Yugoslavia's interest to enlarge its technologic cooperation with the developed countries, also to the misconception that the dependence of the country could be overcome by certain new institutional arrangements with the existing integration groupings.

Starting from the present economic situation of our country and relations between the members of these groupings the author gives preference to a functional integration. In this respect he points out prerequisites for a technologic transformation of Yugoslavia and places a particular emphasis on the association of labour and means, on the direction and control of transfers of technology, and of the strategy of technologic development on the part of society.

RESUME

LES ASPECTS DE SECURITE CONCERNANT L'INTRODUCTION DE LA YUGOSLAVIE DANS DES PROGRAMMES EUROPEENS DE DEVELOPPEMENT TECHNOLOGIQUE

Dans le contexte du processus d'intégration ouvert par les pays d'Europe occidentale et orientale suivant les programmes technologiques uniques, cet ouvrage sert à mettre en relief l'intérêt qu'il y a de traiter de la position de la Yougoslavie quant à sa sécurité. L'auteur y souligne l'intérêt pour la Yougoslavie de faire étendre sa coopération technologique avec les pays évolués et évoque l'erreur déjà ressentie, à savoir que la dépendance du pays en matière des technologies peut être surmontée par de nouveaux arrangements institutionnels avec les groupements d'intégration existants.

A la lumière de la situation économique actuelle de la Yougoslavie et des rapports qui règnent entre les pays membres des groupements l'auteur du présent article accorde la priorité à l'intégration fonctionnelle. Dans cet ordre d'idées ont été citées les prémisses de la transformation technologique de la Yougoslavie, à savoir: association du travail et des moyens, la canalisation et le contrôle par la société du transfert de technologies et la stratégie du développement technologique.

РЕЗЮМЕ

АСПЕКТЫ БЕЗОПАСНОСТИ И ВКЛЮЧЕНИЕ ЮГОСЛАВИИ В ЕВРОПЕЙСКИЕ ПРОГРАММЫ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В контексте начавшегося процесса интеграции стран Западной и Восточной Европы в рамках единых технологических программ, в труде подчеркивается значение рассмотрения вопросов безопасности Югославии. Указывается на заинтересованность Югославии в углублении технологического сотрудничества с развитыми странами, а также и на существующее

заблуждение о том, что технологическую зависимость страны можно преодолеть какой-то институциональной сделкой с существующими объединенными группировками.

Исходя из существующей экономической ситуации нашей страны и отношений между участниками этих группировок, автор предпочитает функциональную интеграцию. В этом смысле подчеркиваются предпосылки технологической трансформации Югославии, в частности указывается на: объединение труда и средств, общественное направление и контроль передачи технологии и стратегию технологического развития.